

SEKSUALNA ORIJENTACIJA I RODNI IDENTITET U PRAVNOJ PRAKSI

Priručnik za pravnike/ce i advokate/kinje

Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava
Adresa: Kondina 26/4, 11000 Beograd, Republika Srbija
Tel: + 381 11 3374 018
Tel: + 381 11 3231 547
Fax: + 381 11 337 3011

Priredila: Dragana Vučković

Lektura: Marija Savić

Korektura: Marija Savić

Tehničko uređenje, prelom i dizajn korica: Milica Todorović

Štampa: Standard 2, Beograd

Tiraž: 100

Priručnik je štampan uz podršku Open Society Institute, Budapest

UVOD

Ovaj priručnik je nastao za potrebe seminara "Seksualna orijentacija i rodni identitet u pravnoj praksi", u organizaciji Labrisa – organizacije za lezbejska ljudska prava iz Beograda.

Pomenuti seminar je deo Labrisovog programa Pravna pomoć, koji za cilj ima intenziviranje komunikacije i saradnje organizacija za ljudska prava LGBT¹ osoba, nevladinih organizacija za ljudska prava ali i institucija koje pružaju pravnu podršku i zaštitu LGBT osobama u slučajevima nasilja i/ili diskriminacije.

Seminar je pre svega namenjen pravnicima/icama i advokatima/kinjama koji/e rade u nevladinim organizacijama i već imaju senzibilitet u radu sa marginalizovanim grupama i edukacijom iz oblasti ljudskih prava i diskriminacije. Radionice i predavanja na ovom seminaru obuhvataju opšte informacije o istopolnoj seksualnoj orijentaciji, polu, rodu, zakonodavstvu u Srbiji, regionu a vezano za LGBT populaciju, diskriminaciji nad LGBT osobama, praksi Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Takođe, veći deo seminara, učesnici/e će biti u mogućnosti da rade na konkretnim slučajevima kršenje ljudskih prava LGBT osoba a uz superviziju pravnika koji već imaju iskustvo na sudu u Strazburu.

Priručnik sadrži relevantne zakonske odredbe iz domaće regulative ali i značajna međunarodna pravna dokumenta.

Seminar je podržan od strane Fonda za otvoreno društvo iz Budimpešte.

---

1 LGBT je skraćenica za Lezbejke, Gejeve, Biseksualne i Transrodne osobe

U momentu nastanka ovog priručnika, u Srbiji postoji ukupno pet zakona koji eksplicitno spominju pravo na seksualnu orijentaciju, odnosno zabranjuju diskriminaciju na osnovu ovog ličnog svojstva. To su Zakon o javnom informisanju, Zakon o radiodifuziji, Zakon o radu, Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o zabrani diskriminacije. Ipak, ovim zakonima se ne iscrpljuju domaći propisi koji štite LGBT osobe jer mnogi zakoni, u kojima se ne spominje seksualna orijentacija/opredeljenje kao lično svojstvo, sadrže izraze *drugo lično svojstvo* ili *status*. Takođe, *pol* kao lično svojstvo, podrazumeva i seksualnu orijentaciju i ovo je potvrđeno prvi put 1994. godine od strane Komiteta za ljudska prava UN².

Sagledavajući domaći pravni okvir, vezano za poštovanje ljudskih prava LGBT osoba, važno je istaći da zakoni ni na koji način ne prepoznaju i ne priznaju istopolne zajednice, da Krivični zakon ne prepoznaje zločin iz mržnje kao i da postoji potpuno odsustvo propisa vezanih za transrodne i transeksualne osobe.

Pravni akti koji su od značaja za LGBT zajednicu u velikoj meri su promenjeni u poslednjih 7 godina, i to najčešće pod pritiskom međunarodnih organizacija. Dekriminalizacija homoseksualnosti u Srbiji se desila 1994. godine a Krivičnim zakonom koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine, izjednačena je starosna granica za dobrovoljno stupanje u seksualne odnose (do tada je je pravljena razlika u zavisnosti od toga da li je reč o heteroseksualnom ili homoseksualnom odnosu). Od velike važnosti za LGBT osobe u Srbiji, svakako predstavlja ulazak Srbije i Crne gore u Savet Evrope 2003. godine, imajući u vidu da Zajedno sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, sve presude Evropskog suda za ljudska prava postaju obavezujuće za sudove i vlasti u Srbiji.

Domaći zakoni i propisi

Zakon o javnom informisanju

Zabrana "govora mržnje"

Član 38.

Zabranjeno je objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo.

Tužba zbog povrede zabrane "govora mržnje"

Član 39.

Lice na koje se kao pripadnika grupe lično odnosi informacija iz člana 37. ovog zakona ima prvo da podnese tužbu sudu protiv autora informacije i protiv odgovornog urednika javnog glasila u kome je informacija objavljena, kojom može da zahteva zabranu njenog ponovnog objavljivanja i objavljivanja presude na trošak tuženih.

Protiv autora i odgovornog urednika tužbu može podneti i svako pravno lice čiji je cilj

---

2 Slučaj Toonen protiv Australije, Komitet za ljudska prava je organ UN nadležan za nadzire primenu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Postojao je do 2006. godine kada je zamenjen Savetom za ljudska prava.

zaštita sloboda i prava čoveka i građanina, kao i organizacija čiji je cilj zaštita interesa grupa iz člana 38. ovog zakona.

Ako se informacija iz člana 38. ovog zakona lično odnosi na određeno lice, pravno lice odnosno organizacija iz stava 2. ovog člana može podneti tužbu samo uz pristanak lica na koje se informacija odnosi.

U parnicama po tužbama iz st. 1. i 3. ovog člana shodno se primenjuju odredbe zakona kojim se uređuje parnični postupak.

Oslobođenje od odgovornosti

Član 40.

Neće postojati povreda zabrane "govora mržnje" ako je informacija iz člana 38. ovog zakona deo naučnog ili novinarskog teksta, a objavljena je:

1) bez namere da se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica iz člana 38. ovog zakona, posebno ako je takva informacija deo objektivnog novinarskog izveštaja;

2) s namerom da se kritički ukaže na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica iz člana 38. ovog zakona ili na pojave koje predstavljaju ili mogu da predstavljaju podsticanje na takvo ponašanje.

Zaštita maloletnika

Član 41.

Radi zaštite prava maloletnika, u javnim glasilima mora se posebno voditi računa da sadržaj javnog glasila i način distribucije ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika.

Sadržaj javnog glasila koji može ugroziti razvoj maloletnika, u smislu stava 1. ovog člana, mora biti unapred jasno i vidno označen kao takav i distribuiran na način na koji je najmanje verovatno da će ga maloletnik koristiti.

Maloletnik se ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja je podesna da povredi njegovo pravo ili interes.

Zakon o radiodifuziji

Suzbijanje govora mržnje

Član 21.

Agencija se stara da programi emitera ne sadrže informacije kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog različite političke opredeljenosti ili zbog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog seksualne opredeljenosti.

Postupanje emitera suprotno zabrani iz stava 1. ovog člana je osnov za izricanje predviđenih mera od strane Agencije, nezavisno od drugih pravnih sredstava koja stoje na raspolaganju oštećenom.

Razmatranje predstavki

Član 14.

Fizička i pravna lica imaju pravo da Agenciji podnose predstavke u vezi sa sadržajem programa emitera, ako smatraju da se tim programima vređaju ili ugrožavaju njihovi lični interesi ili opšti interes.

Agencija je dužna da po prijemu i razmatranju predstavke, predstavku bez odlaganja dostavi emiteru na izjašnjavanje i da mu odredi rok za to, osim ako je predstavka očigledno neosnovana, u kom slučaju je odbacuje i o tome obaveštava podnosioca predstavke.

Ako se emiter ne izjasni u ostavljenom roku, ili obavesti Agenciju da je predstavka neosnovana, a Agencija i pored toga smatra da je predstavka osnovana, dužna je da preduzme odgovarajuće mere prema emiteru, kao i da podnosioca predstavke uputi na koji način može da zaštiti svoj interes.

Odgovarajućim merama iz stava 3. ovog člana smatraju se, naročito:

- 1) mere koje Agencija izriče u skladu sa ovim zakonom
- 2) podnošenje prekršajne ili krivične prijave, ili iniciranje odgovarajućeg postupka pred nadležnim državnim organom.

Zakon o radu

Zabrana diskriminacije

Član 18.

Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, boju kože, starost, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo.

Član 19.

Neposredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, jeste svako postupanje uzrokovano nekim od osnova iz člana 18. ovog zakona kojim se lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji.

Posredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, postoji kada određena naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa stavlja ili bi stavila u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica - lice koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog, zbog određenog svojstva, statusa, opredeljenja ili uverenja iz člana 18. ovog zakona. 6 Član 20.

Diskriminacija iz člana 18. ovog zakona zabranjena je u odnosu na:

- 1) uslove za zapošljavanje i izbor kandidata za obavljanje određenog posla;
- 2) uslove rada i sva prava iz radnog odnosa;
- 3) obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje;
- 4) napredovanje na poslu;
- 5) otkaz ugovora o radu.

Odredbe ugovora o radu kojima se utvrđuje diskriminacija po nekom od osnova iz člana 18. ovog zakona ništave su.

Član 21.

Zabranjeno je uznemiravanje i seksualno uznemiravanje.

Uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako neželjeno ponašanje uzrokovano nekim od osnova iz člana 18. ovog zakona koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

Seksualno uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

Član 23.

U slučajevima diskriminacije u smislu odredaba čl. 18 - 21. ovog zakona lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, može da pokrene pred nadležnim sudom postupak za naknadu štete, u skladu sa zakonom.

Teret dokazivanja činjenica na kojima se zasnivaju tvrdnje tuženog da nije prekršio zabranu diskriminacije u smislu odredaba čl. 18 - 21. ovog zakona pada na tuženog.

.....

Zakon o visokom obrazovanju

Principi visokog obrazovanja

Član 4.

Delatnost visokog obrazovanja zasniva se na sledećim principima:

- 1) akademske slobode;
- 2) autonomija;
- 3) jedinstvo nastave i naučnoistraživačkog, odnosno umetničkog rada;
- 4) otvorenost prema javnosti i građanima;
- 5) uvažavanje humanističkih i demokratskih vrednosti evropske i nacionalne tradicije;
- 6) poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući zabranu svih vidova diskriminacije;
- 7) usklađivanje sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanje akademske mobilnosti nastavnog osoblja i studenata;
- 8) učešće studenata u upravljanju i odlučivanju, posebno u vezi sa pitanjima koja su od značaja za kvalitet nastave;
- 9) ravnopravnost visokoobrazovnih ustanova bez obzira na oblik svojine, odnosno na to ko je osnivač;
- 10) afirmacija konkurencije obrazovnih i istraživačkih usluga radi povećanja kvaliteta i efikasnosti visokoškolskog sistema;
- 11) obezbeđivanje kvaliteta i efikasnosti studiranja.

Pravo na visoko obrazovanje

Član 8.

Pravo na visoko obrazovanje imaju sva lica sa prethodno stečenim srednjim obrazovanjem, bez obzira na rasu, boju kože, pol, seksualnu orijentaciju, etničko, nacionalno ili socijalno poreklo, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, status stečen rođenjem, postojanje senzornog ili motornog hendikepa ili imovinsko stanje.

Izuzetno, pod uslovima određenim statutom visokoškolske ustanove, pravo na visoko obrazovanje ima i lica bez stečenog srednjeg obrazovanja koje konkuriše za upis na studijske programe iz umetničkih oblasti.

Visokoškolska ustanova utvrđuje, u skladu sa zakonom, kriterijume na osnovu kojih se obavlja klasifikacija i izbor kandidata za upis (uspeh u prethodnom obrazovanju, vrsta prethodnog obrazovanja, posebna znanja, veštine ili sposobnosti i sl.).

Prava i obaveze studenata

Član 86.

Student visokoškolske ustanove ima prava i obaveze utvrđene ovim zakonom i opštim aktom visokoškolske ustanove.

Student ima pravo:

- 1) na upis, kvalitetno školovanje i objektivno ocenjivanje;
- 2) na blagovremeno i tačno informisanje o svim pitanjima koja se odnose na studije;
- 3) na aktivno učestvovanje u donošenju odluka, u skladu sa

zakonom;
4) na samoorganizovanje i izražavanje sopstvenog mišljenja;
5) na povlastice koje proizlaze iz statusa studenta;
6) na podjednako kvalitetne uslove studija za sve studente;
7) na obrazovanje na jeziku nacionalne manjine, u skladu sa zakonom;
8) na različitost i zaštitu od diskriminacije;
9) da bira i da bude biran u studentski parlament i druge organe visokoškolske ustanove.

Student je dužan da:

1) ispunjava nastavne i predispitne obaveze;
2) poštuje opšte akte ustanove;
3) poštuje prava zaposlenih i drugih studenata u visokoškolskoj ustanovi;
4) učestvuje u donošenju odluka u skladu sa zakonom.

Student ima pravo na žalbu u skladu sa statutom visokoškolske ustanove ukoliko visokoškolska ustanova prekrši neku od obaveza iz stava 2. tač. 1)-3) ovog člana.

Zakon o zabrani diskriminacije

Pojmovi Član 2.

U ovom zakonu:

1) izrazi „diskriminacija” i „diskriminatorско postupanje” označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima (u daljem tekstu: lična svojstva);
2) izrazi „lice” i „svako” označavaju onog ko boravi na teritoriji Republike Srbije ili na teritoriji pod njenom jurisdikcijom, bez obzira na to da li je državljanin Republike Srbije, neke druge države ili je lice bez državljanstva, kao i pravno lice koje je registrovano, odnosno obavlja delatnost na teritoriji Republike Srbije;
3) izraz „građanin” označava lice koje je državljanin Republike Srbije;
4) izraz „organ javne vlasti” označava državni organ, organ autonomne pokrajine, organ jedinice lokalne samouprave, javno preduzeće, ustanovu, javnu agenciju i drugu organizaciju kojoj je povereno vršenje javnih ovlašćenja, kao i pravno lice koje osniva ili finansira u celini, odnosno u pretežnom delu, Republika, autonomna pokrajina ili lokalna samouprava.

Svi pojmovi koji se koriste u ovom zakonu u muškom rodu obuhvataju iste pojmove u ženskom rodu.

Udruživanje radi vršenja diskriminacije

Član 10.

Zabranjeno je udruživanje radi vršenja diskriminacije, odnosno delovanje organizacija ili

grupa koje je usmereno na kršenje ustavom, pravilima međunarodnog prava i zakonom zajamčenih sloboda i prava ili na izazivanje nacionalne, rasne, verske i druge mržnje, razdora ili netrpeljivosti.

Govor mržnje

Član 11.

Zabranjeno je izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način.

Teški oblici diskriminacije

Član 13.

Teški oblici diskriminacije su:

1. izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta;
2. propagiranje ili vršenje diskriminacije od strane organa javne vlasti i u postupcima pred organima javne vlasti;
3. propagiranje diskriminacije putem javnih glasila;
4. ropstvo, trgovina ljudima, aparthejd, genocid, etničko čišćenje i njihovo propagiranje;
5. diskriminacija lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija);
6. diskriminacija koja je izvršena više puta (ponovljena diskriminacija) ili koja se čini u dužem vremenskom periodu (produžena diskriminacija) prema istom licu ili grupi lica;
7. diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu.

Diskriminacija na osnovu pola

Član 20.

Diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života.

Zabranjeno je uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol ili zbog promene pola. Zabranjeno je i fizičko i drugo nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova.

Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije

Član 21.

Seksualna orijentacija je privatna stvar i niko ne može biti pozvan da se javno izjasni o svojoj seksualnoj orijentaciji.

Svako ima pravo da se izjasni o svojoj seksualnoj orijentaciji, a diskriminatorско postupanje zbog takvog izjašnjenja je zabranjeno.

.....
Ustav Republike Srbije

Ograničenja ljudskih i manjinskih prava

Član 20.

Ljudska i manjinska prava zajemčena Ustavom mogu zakonom biti ograničena ako ograničenje dopušta Ustav, u svrhe radi kojih ga Ustav dopušta, u obimu neophodnom da se ustavna svrha ograničenja zadovolji u demokratskom društvu i bez zadiranja u suštinu zajemčenog prava.

Dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ne može se smanjivati.

Pri ograničavanju ljudskih i manjinskih prava, svi državni organi, a naročito sudovi, dužni su da vode računa o suštini prava koje se ograničava, važnosti svrhe ograničenja, prirodi i obimu ograničenja, odnosu ograničenja sa svrhom ograničenja i o tome da li postoji način da se svrha ograničenja postigne manjim ograničenjem prava.

Zabrana diskriminacije

Član 21.

Svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije. Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta

Član 25.

Fizički i psihički integritet je nepovrediv.

Niko ne može biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, niti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka.

Sloboda mišljenja i izražavanja

Član 46.

Jemči se sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obavještenja i ideje.

Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije.

Zabrana izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje

Član 49.

Zabranjeno je i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti.

Sloboda okupljanja

Član 54.

Mirno okupljanje građana je slobodno.

Okupljanje u zatvorenom prostoru ne podleže odobrenju, ni prijavljivanju.

Zborovi, demonstracije i druga okupljanja građana na otvorenom prostoru prijavljuju se

državnom organu, u skladu sa zakonom.
Sloboda okupljanja može se zakonom ograničiti samo ako je to neophodno radi zaštite javnog zdravlja, morala, prava drugih ili bezbednosti Republike Srbije.

Pravo na zaključenje braka i ravnopravnost supružnika

Član 62.

Svako ima pravo da slobodno odluči o zaključenju i raskidanju braka.
Brak se zaključuje na osnovu slobodno datog pristanka muškarca i žene pred državnim organom.

Zaključenje, trajanje i raskid braka počivaju na ravnopravnosti muškarca i žene.

Brak i odnosi u braku i porodici uređuju se zakonom.

Vanbračna zajednica se izjednačava sa brakom, u skladu sa zakonom.

Krivični zakon

Teška telesna povreda

Član 121.

- (1) Ko drugog teško telesno povredi ili mu zdravlje teško naruši, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- (2) Ko drugog teško telesno povredi ili mu zdravlje naruši tako teško da je usled toga doveden u opasnost život povređenog ili je uništen ili trajno i u znatnoj meri oštećen ili oslabljen neki važan deo njegovog tela ili važan organ ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad povređenog ili trajno i teško narušenje njegovog zdravlja ili unakaženost, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
- (3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt povređenog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do dvanaest godina.
- (4) Ko delo iz st. 1. i 2. ovog člana učini iz nehata, kazniće se zatvorom do tri godine.
- (5) Ko delo iz st. 1. do 3. ovog člana učini na mah, doveden bez svoje krivice u jaku razdraženost napadom, zlostavljanjem ili teškim vređanjem od strane povređenog, kazniće se za delo iz stava 1. zatvorom do tri godine, za delo iz stava 2. zatvorom od tri meseca do četiri godine, a za delo iz stava 3. zatvorom od šest meseci do pet godina.

Laka telesna povreda

Član 122.

- (1) Ko drugog lako telesno povredi ili mu zdravlje lako naruši, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
- (2) Ako je takva povreda nanesena oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.
- (3) Sud može učiniocu dela iz stava 2. ovog člana izreći sudsku opomenu, ako je učinilac bio izazvan nepristojnim ili grubim ponašanjem oštećenog.
- (4) Gonjenje za delo iz stava 1. ovog člana preduzima se po privatnoj tužbi.

Povreda ravnopravnosti

Član 128.

(1) Ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rasi ili veroispovesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Ako delo iz stava 1. ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

Iznošenje ličnih i porodičnih prilika

Član 172.

(1) Ko iznosi ili pronosi štogod iz ličnog ili porodičnog života nekog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu,

kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno putem štampe, radija, televizije ili sličnih sredstava ili na javnom skupu,

učinilac će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(3) Ako je ono što se iznosi ili pronosi dovelo ili moglo dovesti do teških posledica za oštećenog,

učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.

(4) Za iznošenje ili pronošenje ličnih ili porodičnih prilika koje je učinjeno u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, odbrani nekog prava ili pri zaštiti opravdanih interesa, učinilac se neće kazniti, ako dokaže istinitost svog tvrđenja ili ako dokaže da je imao osnovanog razloga da poveruje u istinitost onog što je iznosio ili pronosio.

(5) Istinitost ili neistinitost onog što se iznosi ili pronosi iz ličnog ili porodičnog života nekog lica ne može se dokazivati, osim u slučajevima iz stava 4. ovog člana.

Silovanje

Član 178.

(1) Ko prinudi drugog na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno pretnjom da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim zlom, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do osamnaest godina.

Nasilje u porodici

Član 194.

(1) Ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili teško

narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1, 2. i 3. ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.

(5) Ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.

Rasna i druga diskriminacija

Član 387.

(1) Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane SCG, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi.

(3) Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Međunarodni dokumenti

Iako sve do punog članstva u EU, nijedan dokument neće biti u punoj meri obavezujući za Srbiju, uticaj evropskih standarda koji su postavljeni u ovim dokumentima je veliki i čak i sami predstavnici vlasti kao obrazloženje za većinu novih zakona navode "usklađivanje sa standardima Evropske unije".

Ugovor iz Amsterdama

Ugovor iz Amsterdama je osnivački dokument EU. U **članu 13**. Ugovor izričito pominje seksualnu orijentaciju i predviđa da "Savet EU može samostalno, na predlog Komisije i posle konsultacija sa Evropskim parlamentom preduzeti mere za borbu protiv diskriminacije na osnovu pola, rase ili etničke pripadnosti, vere ili verovanja, invalidnosti, starosti ili seksualne orijentacije". Ova odredba je stupila na snagu 1. maja 1999. godine.

Okvirna direktiva o jednakom tretmanu pri zapošljavanju

Direktiva je obavezujući dokument i primenjuje se direktno u svim zemljama članicama Evropske Unije. Usvojena je u decembru 2000. godine, izabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju po svim osnovama, uključujući i seksualnu orijentaciju.

Povelja EU o osnovnim pravima

Proglašena u Nici u decembru 2000. godine, u **članu 21**. zabranjuje sve oblike diskriminacije, uključujući seksualnu orijentaciju. Povelja nije obavezujuća, iako je za njeno usvajanje dobijena saglasnost svih članica. Povelja izražava posvećenost Evropske Unije ostvarenju ljudskih prava svakog pojedinca. Glava III Povelje se bavi isključivo jednakošću građanki i građana, a član 21. ponavlja osnove diskriminacije.

Odluka Parlamentarne skupštine Saveta Evrope

26. septembar 2000. godine

Parlamentarnu skupštinu Saveta Evrope čine predstavnici Parlamenata 46 zemalja članica Saveta Evrope. Rezolucije i odluke Parlamentarne skupštine imaju veliki značaj i takođe se mogu ubrojati u standarde. Svojom odlukom od 26. septembra 2000. godine Parlamentarna Skupština je pozvala evropske vlade :

1. da ukinu krivična dela kojima se kažnjava dobrovoljni polni odnos dve punoletne

- homoseksualne osobe,
2. da uključe seksualnu orijentaciju među zabranjene osnove diskriminacije,
  3. da primenjuju isti starosni minimum za homoseksualne i heteroseksualne odnose,
  4. da preduzmu pozitivne mere protiv homofobije,
  5. da dozvole registrovano partnerstvo,
  6. da uvrste progon po osnovu seksualne orijentacije kao osnov za dobijanje azila.

Preporuka CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

(Usvojio Savet ministara 31. marta 2010. na svojoj 1081. sednici Zamenika ministara)

Preporučuje da zemlje članice:

1. istraže i prouče postojeću pravnu regulativu i druge mere, skupe i analiziraju dobijene podatke u cilju da uoče i spreče bilo koji vid direktne ili indirektno diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
2. obezbede usvajanje pravne regulative i drugih mera i njihovu efektanu primenu u cilju borbe protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, obezbede poštovanje ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba i da promovišu toleranciju prema njima;
3. obezbede da žrtve diskriminacije budu svesne svojih prava, da im obezbede efektan pristup pravnim lekovima pred nadležnim nacionalnim insititucijama, te da mere borbe protiv diskriminacije uključuju, tamo gde je to moguće, sankcije protiv kršenja njihovih prava i odredbe za adekvatnu reparaciju žrtvama diskriminacije;
4. prate u pocesu usvajanja pravnih mera politike i prakse na osnovu principa i mera koje su sadržane u dodatku ovoj preporuci;
5. obezbede na adekvatan način i kroz adekvatne mere da se ova preporuka, uključujući i njen dodatak, prevede i plasira što je moguće šire.

Dodatak Preporuci CM/Rec(2010)5

I. Pravo na život, bezbednost i zaštitu od nasilja

A. "Zločini iz mržnje" i drugi incidenti motivisani mržnjom

1. Zemlje članice treba da obezbede efektne, brze i nepristrasne istrage u svim slučajevima navodnih kriminalnih dela i drugih incidenata u kojima se osnovano sumnja da su seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve bili motiv počinioaca i treba da obezbede da se posebna pažnja obrati na istrage takvih kriminalnih dela i incidenata kada su navodno počinjeni od strane čuvara reda ili drugih osoba koje imaju službeni položaj, te da takvi počiniooci budu privedeni pravdi i da, tamo gde je to moguće, budu kažnjeni da bi se izbegla nekažnjivost.
2. Zemlje članice treba da omoguće da kada se odrenuju kazne, uticaji vezani za seksualnu orjentaciju ili rodni identitet mogu biti uzeti kao otežavajuća okolnost.
3. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da žrtve i svedoci krivičnih dela i incidenata počinjenih "iz mržnje" na osnovu seksualne orijetacije ili rodnog identiteta budu ohrabreni da prijave takva krivična dela i incidente;
u tu svrhu države članice treba da preduzmu adekvatne korake koji obezbenuju da organi reda, uključujući i učesnike u pravosudnim procesima, imaju adekvatna znanja i veštine da prepoznaju ta krivična dela i incidente i da obezbede adekvatnu pomoć i podršku žrtvama i svedocima.
4. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da obezbede sigurnost i

dostojanstvo svih osoba koje su u zatvoru ili su na drugi način lišene slobode, uključujući lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe, te da posebno preuzmu zaštitne mere protiv fizičkih napada, silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja, bez obzira da li su ih počinili drugi zatvorenici ili nadležno osoblje; mere moraju biti preduzete na način koji adekvatno štiti i poštuje rodni identitet transrodnih osoba.

5. Zemlje članice treba da obezbede da se prikupe i analiziraju relevantni podaci o preovladavanju i prirodi diskriminacije i netolerancije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a posebno podaci u vezi zločina i incidenata "iz mržnje".

B. "Govor mržnje"

6. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere u borbi protiv svih oblika izražavanja, uključujući i

ono u medijima i na Internetu, za koja se s razlogom može smatrati da će dovesti do podsticanja, širenja i promocije mržnje i drugih oblika diskriminacije nad lezbejkama, gejevima, biseksualnim i transrodnim

osobama. Takav "govor mržnje" trebalo bi da bude zabranjen i smatran neprihvatljivim kad god se pojavi. Sve mere treba da poštuju osnovno pravo na slobodu izražavanja u skladu sa Članom 10 Konvencije i sa praksom Suda.

7. Zemlje članice treba da podignu nivo svesti državnih službenika i institucija na svim nivoima o njihovoj odgovornosti da se uzdrže od izjava, posebno onih za medije, za koje se s razlogom može smatrati da legitimizuju takvu mržnju ili diskriminaciju.

8. Nosioci javnih funkcija i drugi državni službenici treba da budu ohrabreni da promovišu toleranciju i poštovanje ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualaca i transrodnih osoba kad god su uključeni u dijalog sa ključnim predstavnicima civilnog društva, uključujući medije, sportske organizacije, političke organizacije i verske zajednice.

II. Sloboda okupljanja

9. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da obezbede, u skladu sa Članom 11 Konvencije, pravo slobodnog okupljanja na efektan način bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; na primer, diskriminativne administrativne procedure, uključujući preterane formalnosti vezane za registraciju i delovanje udruženja, bi morale biti sprečene i otklonjene; treba preduzeti mere koje sprečavaju zloupotrebu pravnih i administrativnih odredbi poput onih koje se odnose na restrikcije na osnovu javnog zdravlja, javnog morala i reda.

10. Pristup javnim fondovima koji su na raspolaganju nevladinim organizacijama mora biti obezbeđen bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

11. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da efektno zaštite zaštitnike ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba od neprijateljstava i agresije kojima mogu biti izloženi, uključujući i kada ih navodno ispoljavaju državni organi, a u cilju da im omoguće da slobodno realizuju aktivnosti u skladu sa odredbom Deklaracije Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti ljudskih prava zaštitnika ljudskih prava i njihovih akcija.

12. Zemlje članice treba da obezbede da nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba, budu adekvatno konsultovane prilikom usvajanja i primene mera koje se tiču ljudskih prava tih osoba.

III. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja

13. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da bi obezbedile, u skladu sa Članom 10 Konvencije, da se pravo na okupljanje efektno ostvaruje, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključujući i ono koje se tiče prava da se prime i daju informacije u vezi tema koje se bave seksualnom orijentacijom ili rodnim

identitetom.

14. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere na državnom, regionalnom i lokalnom nivou da obezbede da se pravo na mirno okupljanje, kako je to predviđeno u Članu 11 Konvencije, može efektno ostvarivati, bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

15. Zemlje članice treba da obezbede da organi reda preduzmu adekvatne mere zaštite učesnika mirnih demonstracija na kojima se zalaže za poštovanje ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba, bilo od pokušaja da se nezakonito ometaju ili da se spreče da efektno ostvaruju svoja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja.

16. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da spreče restrikcije efektnog ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja koje rezultiraju iz zloupotrebe pravnih i administrativnih odredbi, na primer na osnovu javnog zdravlja, javnog morala i javnog reda.

17. Državni funkcioneri i službenici na svim nivoima vlasti treba da budu ohrabreni da javno osude, pogotovu u medijima, bilo kakav nezakonit uticaj na prava pojedinaca i grupa da koriste svoja prava slobodnog izražavanja i mirnog okupljanja, na primer kada se tiču ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba.

IV. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

18. Zemlje članice treba da obezbede da bilo koja diskriminatorna odredba zakona koja kriminalizuje dobrovoljni seks izmenu punoletnih osoba istog pola, uključujući i razlike koje se tiču uzrasta kada se može stupiti u dobrovoljni heteroseksualni odnos i istopolni odnos, bude uklonjena; one takone treba da

preduzmu adekvatne mere da bi obezbedile da odredbe krivičnog zakona, koje zbog svoje loše artikulacije mogu dovesti do diskriminatornih primena, budu ili uklonjene ili izmenjene amandmanom ili primenjene u skladu sa principima nediskriminacije.

19. Zemlje članice treba da obezbede da javne institucije, a pre svega organi reda, ne prikupljaju i ne čuvaju lične podatke koji se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, osim u slučaju kada je to neophodno za sprovođenje posebnih zakonom dozvoljenih i legitimnih mera; postojeći podaci koji nisu u skladu sa ovim principima trebalo bi da budu uništeni.

20. Prethodni zahtevi, uključujući i one za fizičke promene, za pravno priznavanje promene pola, trebalo bi biti redovno ponovo razmatrani da bi se otklonili zlostavljajući zahtevi.

21. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere koje će garantovati puno pravno priznanje promene pola osobe u svim oblastima života, posebno da omoguće promenu imena i pola u zvaničnim dokumentima na brz, transparentan i pristupačan način; zemlje članice treba takone da obezbede, gde god je to

prihvatljivo, odgovarajuća priznanja promene od strane ne-državnih aktera kada se ona tiču ključnih dokumenata, poput obrazovnih ili radnih diploma i potvrda.

22. Zemlje članice treba da obezbede sve neophodne mere da, jednom kada je promena pola osobe završena i pravno priznata u skladu sa gore navedenim paragrafima 20 i 21, garantuju toj osobi efektnu primenu prava da se venča sa osobom suprotnog pola od novostečenog.

23. Kad nacionalno zakonodavstvo garantuje prava i obaveze nevenčanih parova, zemlje članice treba da obezbede da se ono primenjuje na nediskriminatoran način i na parove istog i na parove različitog pola, uključujući i prava na penzione beneficije i stanarska prava preživelog u slučaju smrti jednog od članova para.

24. Kad nacionalno zakonodavstvo prepoznaje registrovanje istopolnih partnerstava, zemlje članice treba da teže da obezbede da njihov pravni status i njihova prava i obaveze budu jednaki onima heteroseksualnih parova na uporediv način.

25. Kad nacionalno zakonodavstvo ne prepoznaje i ne garantuje prava i obaveze registrovanih istopolnih partnerstava i nevenčanih parova, zemlje članice se pozivaju da razmotre opciju da omoguće, bez diskriminacije bilo koje vrste, uključujući i onu nad raznopolnim parovima, istopolnim parovima da predstave praktične probleme koji se tiču njihove društvene realnosti u kojoj žive.

26. Uzimajući u obzir da su najbolji interesi deteta primarni osnov za razmatranje odluka vezanih za roditeljsku odgovornost ili za starateljstvo nad detetom, zemlje članice treba da obezbede da se takve odluke donose bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

27. Uzimajući u obzir da najbolji interesi deteta treba da budu primarni osnov za razmatranje odluka vezanih za usvajanje deteta, države članice čije zakonodavstvo dopušta da samci usvajaju dete treba da obezbede da se zakon primenjuje bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

28. Kad nacionalno zakonodavstvo dopušta pomognuti reproduktivni tretman žene koja nije u vezi, zemlje članice treba da teže da obezbede pristup takvom tretmanu bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.

V. Zapošljavanje

29. Zemlje članice treba da obezbede uspostavljanje i primenu adekvatnih mera koje obezbeđuju efektnu zaštitu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u zapošljavanju i zanimanju, kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Ove mere treba da pokriju i uslove za mogućnost dobijanja posla, napredovanja, otpuštanja, plate i druge radne uslove, uključujući prevenciju, borbu i kažnjavanje uznemiravanja i drugih oblika viktimizacije.

30. Posebna pažnja treba da se obrati na obezbeđivanje efektne zaštite prava na privatnost trasrodnih pojedinaca u kontekstu zapošljavanja, posebno u vezi sa zahtevima za zapošljavanje, da bi se izbeglo bilo koje nebitno otkrivanje koje se tiče njihove polne istorije ili njihovog prethodnog imena njihovom poslodavcu ili drugim zaposlenima.

VI: Obrazovanje

31. Posebno uzimajući u obzir interese deteta kao glavne, države članice treba da preduzmu adekvatne zakonodavne i druge mere koje se odnose na prosvetne radnike i učenike, da bi obezbedile da pravo na obrazovanje može da se efektno ostvaruje bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; ovo podrazumeva, posebno, zaštitu prava dece i omladine na obrazovanje u bezbednoj okolini, slobodnoj od nasilja, maltretiranja, socijalnog isključenja ili drugih formi diskriminatornog ili ponižavajućeg tretmana vezanog za seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

32. Posebno uzimajući u obzir interese deteta kao glavne, adekvatne mere treba da budu preduzete na svim nivoima da bi se promovisala uzajamna tolerancija i poštovanje u školama, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Ovo treba da uključuje obezbeđivanje objektivnih informacija u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, na primer u školskim programima i udžbenicima, kao i obezbeđivanje potrebnih informacija, zaštite i podrške nacima i studentima da bi bili u mogućnosti da žive u skladu sa svojom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom. Dalje, zemlje članice mogu da osmisle i primenjuju politike i akcione planove jednakosti i bezbednosti u školama, mogu da obezbede pristup adekvatnim antidiskriminacionim obukama ili podrškama i vaspitnoj pomoći. Ovakve mere treba da uzimaju u obzir prava roditelja koja se tiču obrazovanja njihove dece.

VII. Zdravlje

33. Zemlje članice bi trebalo da preduzmu adekvatne pravne i druge mere da bi

obezbedile da se najviši ostvareni nivo zdravstvenih standarda može efektno ostvarivati bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; pogotovu, članice treba da uzmu u obzir posebne potrebe lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u razvoju nacionalnih zdravstvenih planova uključujući i mere za prevenciju samoubistva, zdravstveni nadzor, medicinske nastavne programe, treninge i udžbenike, prilikom nadzora i procene kvaliteta usluga zdravstvene zaštite.

34. Adekvatne mere treba da budu preduzete da bi se izbeglo klasifikovanje homoseksualnosti kao bolesti, u skladu sa standardima Svetske zdravstvene organizacije.

35. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne mere da obezbede transrodnim osobama efektan pristup službama za promenu pola, uključujući psihološke, endokrinološke i hirurške ekspertize u oblasti trasodne zdravstvene zaštite, a da pri tom ne budu podvrgnute nerazumnim zahtevima; ni jedna osoba ne bi smela biti subjekat promene pola bez njegovog ili njenog pristanka.

36. Zemlje članice treba da preduzmu adekvatne zakonodavne i druge mere da obezbede da sve mere koje limitiraju troškove promene pola, koji su pokriveni zdravstvenim osiguranjem, budu zakonite, objektivne i proporcionalne.

VIII. Stanovanje

37. Treba preduzeti mere koje obezbenuju da sve osobe imaju isti efektan pristup adekvatnim stambenim uslovima bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; ove mere treba posebno da teže da omoguće zaštitu od diskriminatornog iseljavanja i da garantuju jednaka prava da dobiju i zadrže vlasništvo nad zemljom i drugom imovinom.

38. Adekvatna pažnja treba da bude obraćena na rizike sa kojima se susreću lezbejke, gejevi, biseksualne i transodne osobe da postanu beskućnici, uključujući mlade i decu koji mogu posebno biti ranjivi usled socijalne isključenosti, uključujući i od strane vlastitih porodica; u vezi sa ovim treba omogućiti relevantnu socijalnu pomoć, na osnovu objektivne procene potreba svih pojedinaca, bez diskriminacije.

IX. Sport

39. Homofobija, transfobija i diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta su u sportu, kao i rasizam i druge forme diskriminacije, neprihvatljive i trebalo bi da budu pobene.

40. Sportske aktivnosti i objekti treba da budu otvoreni za sve bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno, efektne mere treba preduzeti da bi se sprečile, delovalo protiv i kaznile sve diskriminatorne uvrede koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet tokom i u vezi sa sportskim doganjima.

41. Države članice treba da ohrabre dijalog i da podrže sportska udruženja i navijačke klubove u razvoju aktivnosti vezanih za podizanje svesti protiv dikriminacije lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u sportu, te da osuđuju manifestacije netolerancije prema njima.

X. Pravo na traženje azila

42. U slučaju kada države članice imaju menunarodne obaveze u vezi sa azilom, one treba da prepoznaju da utemeljen strah od proganjanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta može da bude validan osnov za davanje izbegličkog statusa i azila na osnovu nacionalnog zakonodavstva.

43. Zemlje članice treba pogotovu da obezbede da oni koji traže azil ne budu poslani u zemlju gde će njihov život ili sloboda biti ugroženi, ili gde mogu da se suoče sa rizikom torture, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kazne na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

44. Oni koji traže azil treba da budu zaštićeni od bilo koje diskriminatorne politike ili prakse

na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno, adekvatne mere treba preduzeti da bi se sprečio rizik od fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje, verbalnu agresiju i druge oblike uznemiravanja onih koji traže azil, a kojima su uskraćene njihove slobode, te im treba obezbediti pristup informacijama relevantnim za njihovu konkretnu situaciju.

XI. Državne strukture za zaštitu ljudskih prava

45. Zemlje članice treba da obezbede da državne strukture koje se bave zaštitom ljudskih prava imaju jasan mandat da prepoznaju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; posebno, one treba da budu u stanju da daju preporuke za zakonodavna rešenja i politike, dižu svest celog društva, kao i da, ako to zakon dopušta, ispituju individualne žalbe u vezi i sa privatnim i javnim sektorom i da iniciraju ili učestvuju u sudskim postupcima.

XII. Diskriminacija po više osnova

Zemlje članice se ohrabruju da preduzmu mere da obezbede da pravne odredbe u državnom zakonodavstvu zabranjuju ili sprečavaju diskriminaciju a takođe i štite od diskriminacije po više osnova, uključujući seksualnu orijentaciju i rodni identitet; nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava treba da imaju širi mandat koji im omogućava da se uhvate u koštac sa ovakvim slučajevima.

.....

Evropska Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (ECHR) je osnovni i najvažniji dokument Saveta Evrope koji svaka članica potpisuje prilikom pristupanja.

Evropska Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama

Član 1.

Obaveza poštovanja ljudskih prava

Visoke strane ugovornice jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Delu I ove Konvencije.

Deo I

Prava i slobode

Član 2.

Pravo na život

1. Pravo na život svake osobe zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.
2. Lišenje života se ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna:
  - a radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja;
  - b da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode;
  - c prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune.

Član 3.

Zabrana mučenja

Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

Član 4. Zabrana ropstva i prinudnog rada

1. Niko se ne sme držati u ropstvu ili ropskom položaju.
2. Ni od koga se ne može zahtevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za svrhe ovog člana izraz "prinudni ili obavezni rad" ne obuhvata:
  - a rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određenog u skladu sa odredbama člana 5. ove Konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
  - b službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savesti, službu koja se zahteva umesto odsluženja vojne obaveze;
  - c rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja pretil opstanku ili dobrobiti zajednice;
  - d rad ili službu koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti.

Član 5. Pravo na slobodu i sigurnost

1. Svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim
2. slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:
  - a u slučaju zakonitog lišenja slobode na osnovu presude nadležnog suda;
  - b u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog neizvršenja zakonite sudske odluke ili radi obezbeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom;
  - c u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično delo, ili kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog dela ili bekstvo po njegovom izvršenju.
  - d u slučaju lišenja slobode maloletnog lica na osnovu zakonite odluke u svrhu vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode radi njegovog privođenja nadležnom organu.
  - e u slučaju zakonitog lišenja slobode da bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti, kao i zakonitog lišenja slobode duševno poremećenih lica, alkoholičara ili uživalaca droga ili skitnica.
  - f u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode lica da bi se sprečio njegov neovlašćeni ulazak u zemlju, ili lica protiv koga se preduzimaju mere u cilju deportacije ili ekstradicije.
3. Svako ko je uhapšen biće odmah i na jeziku koji razume obavestjen o razlozima za njegovo hapšenje i o svakoj optužbi protiv njega.
4. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1.c ovog člana biće bez odlaganja izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije i imaće pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se usloviti jemstvima da će se lice pojaviti na suđenju.
5. Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja
6. slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.
7. Svako ko je bio uhapšen ili lišen slobode u suprotnosti s odredbama ovog člana ima

utuživo pravo na naknadu.

Član 6.

Pravo na pravično suđenje

- 1 Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.
- 2 Svako ko je optužen za krivično delo smatraće se nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona.
- 3 Svako ko je optužen za krivično delo ima sledeća minimalna prava:
  - a da u najkraćem mogućem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega;
  - b da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane;
  - c da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju;
  - d da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega;
  - e da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

Član 7.

Kažnjavanje samo na osnovu zakona

- 1 Niko se ne može smatrati krivim za krivično delo izvršeno činjenjem ili nečinjenjem koje, u vreme kada je izvršeno, nije predstavljalo krivično delo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu. Isto tako, ne može se izreći strožija kazna od one koja je bila propisana u vreme kada je krivično delo izvršeno.
- 2 Ovaj član ne utiče na suđenja i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vreme izvršenja smatralo krivičnim delom prema opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi.

Član 8.

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

- 1 Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
- 2 Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Član 9.

Sloboda misli, savesti i veroispovesti

- 1 Svako ima pravo na slobodu misli, savesti i veroispovesti; ovo pravo uključuje slobodu promene vere ili uverenja i slobodu čoveka da, bilo sam ili zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava veru ili uverenje molitvom, propovedi, običajima i obredom.
- 2 Sloboda ispovedanja vere ili ubeđenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima

koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Član 10.

Sloboda izražavanja

- 1 Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća.
- 2 Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Član 11.

Sloboda okupljanja i udruživanja

- 1 Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.
- 2 Za vršenje ovih prava neće se postavljati nikakva ograničenja, osim onih koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovim se članom ne sprečava zakonito ograničavanje vršenja ovih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.

Član 12.

Pravo na sklapanje braka

Muškarci i žene odgovarajućeg uzrasta imaju pravo da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu s unutrašnjim zakonima koji uređuju vršenje ovog prava.

Član 13.

Pravo na delotvorni pravni lek

Svako kome su povređena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.

Član 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Član 15.

Odstupanje u vanrednim okolnostima

- 1 U doba rata ili druge javne opasnosti koja pretili opstanku nacije, svaka Visoka strana ugovornica može da preduzme mere koje odstupaju od njenih obaveza po ovoj Konvenciji, i to u najnužnijoj meri koju iziskuje hitnost situacije, s tim da takve mere ne budu u neskladu s njenim drugim obavezama prema međunarodnom pravu.

- 2 Prethodna odredba ne dopušta odstupanja od člana 2, osim u pogledu smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima, ili člana 3, 4. (stav 1.) i 7.
- 3 Svaka Visoka strana ugovornica koja koristi svoje pravo da odstupa od odredbi Konvencije obaveštava u potpunosti generalnog sekretara Saveta Evrope o merama koje preduzima i razlozima za njih. Ona takođe obaveštava generalnog sekretara Saveta Evrope kada takve mere prestanu da deluju i kada odredbe Konvencije ponovo počnu da se primenjuju u potpunosti.

Član 16.

Ograničenja političke aktivnosti stranaca

Nijedna odredba članova 10, 11 i 14. neće se tumačiti tako da sprečava Visoke strane ugovornice da ograničavaju političku delatnost stranaca.

Član 17.

Zabrana zloupotrebe prava

Ništa u ovoj Konvenciji ne može se tumačiti tako da podrazumeva pravo bilo koje države, grupe ili lica da se upuste u neku delatnost ili izvrše neki čin koji je usmeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj meri od one koja je predviđena Konvencijom.

Član 18.

Granice korišćenja ograničenja prava

Ograničenja navedenih prava i sloboda koja su dozvoljena ovom Konvencijom neće se primenjivati ni u koje druge svrhe sem onih zbog kojih su propisana.

Protokol 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Rim, 4. novembar 2000.

Države potpisnice, članice Saveta Evrope,

imajući u vidu osnovno načelo da su svi ljudi jednaki pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu zakona;

rešene da preduzmu dalje korake radi unapređivanja jednakosti svih ljudi kolektivnom primenom opšte zabrane diskriminacije putem Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, potpisane u Rimu 4. novembra 1950. (u daljem tekstu: »Konvencija«);

potvrđujući da načelo nediskriminacije ne sprečava potpisnice da preduzimaju mere radi unapređivanja pune i stvarne jednakosti pod uslovom da postoji objektivno i razumno opravdanje za ovakve mere, saglasile su se o sledećem:

Član 1.

Opšta zabrana diskriminacije

1. Svako pravo koje zakon predviđa ostvarivaće se bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr. polu, rasi, boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom i drugom uverenju, nacionalnom ili društvenom poreklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu.

2. Javne vlasti neće ni prema kome vršiti diskriminaciju po osnovima kao što su oni pomenuti u stavu 1.

Član 2.

Teritorijalna primena

1. Svaka država može, u vreme potpisivanja ili prilikom deponovanja instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju, označiti teritoriju ili teritorije na kojima će se primenjivati ovaj Protokol.

2. Svaka država može bilo kada kasnije, deklaracijom upućenom Generalnom sekretaru Saveta Evrope, proširiti primenu ovog Protokola na neku drugu teritoriju označenu u deklaraciji. Protokol će stupiti na snagu u odnosu na takvu teritoriju prvog dana u mesecu posle isteka roka od tri meseca od dana kada je Generalni sekretar primio ovakvu deklaraciju.

3. Svaka deklaracija data po jednom od dva prethodna stava može se, u odnosu na svaku teritoriju označenu u deklaraciji, povući ili izmeniti obaveštenjem upućenom Generalnom sekretaru. Povlačenje ili izmena stupiće na snagu prvog dana u mesecu posle isteka roka od tri meseca od dana kada je Generalni sekretar primio obaveštenje.

4. Deklaracija data u skladu s ovim članom smatraće se saglasnom sa stavom 1 člana 56 Konvencije.

5. Svaka država koja je dala deklaraciju u skladu sa stavovima 1 ili 2 ovoga člana može u svako vreme izjaviti da prihvata nadležnost Suda da prima predstavke pojedinaca, nevladinih organizacija ili grupa pojedinaca u odnosu na član 1 ovog Protokola s jedne ili više teritorija na koje se deklaracija odnosi, kao što je predviđeno članom 34 Konvencije.

Član 3.

Odnos prema Konvenciji

Odredbe članova 1 i 2 ovoga Protokola smatraće se između ugovornica dodatnim članovima Konvencije; sve odredbe Konvencije će se shodno primenjivati.

Član 4.

Potpis i ratifikacija

Ovaj Protokol biće otvoren za potpisivanje od strane država članica Saveta Evrope koje su potpisale Konvenciju. On podleže ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju. Država članica Saveta Evrope ne može ratifikovati, prihvatiti ili odobriti ovaj Protokol a da pre toga ili istovremeno ne ratifikuje Konvenciju. Instrumenti o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju deponovaće se kod Generalnog sekretara Saveta Evrope.

Član 5.

Stupanje na snagu

1. Ovaj Protokol stupiće na snagu prvog dana u mesecu posle isteka roka od tri meseca od dana kada su deset država članica Saveta Evrope izrazile saglasnost da ih Protokol obavezuje u skladu s odredbama člana 4.

2. U odnosu na svaku državu koja kasnije izrazi svoju saglasnost da bude njime obavezana Protokol će stupiti na snagu prvog dana u mesecu posle isteka roka od tri meseca od dana deponovanja instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju.

Član 6.

Funkcije depozitara

Generalni sekretar Saveta Evrope obavestiće sve države članice Saveta Evrope o:

- a svakom potpisu;
- b deponovanju svakog instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju;
- c svakom datumu stupanja na snagu ovog Protokola u skladu s članovima 2 i 5;

d svakom drugom aktu, obaveštenju ili dopisu koji se tiče ovog Protokola.
U potvrdu čega su dole potpisane, propisno opunomoćene ličnosti potpisale ovaj Protokol.
Učinjeno u Rimu, dana 4. novembra 2000. godine, na engleskom i francuskom jeziku, s tim da su oba teksta jednako autentična, u jednom primerku koji će se deponovati u arhivi Saveta Evrope. Generalni sekretar Saveta Evrope dostaviće overene prepise svakoj članici Saveta Evrope.